

ЗБОРНИК

МАТИЦЕ СРПСКЕ
ЗА СЛАВИСТИКУ

Егон Фекете

ИЗМЕЋУ ПАСИВА И АДЈЕКТИВА

Рад разматра функционалну и семантичку разлику између граматичких облика категорије адјектива и пасива. Анализирају се значењска својства придева и значењска својства облика трпних придева, особито оних коју су у вези са шзв. не-прелазним глаголима. Анализирају се функционалне, семантичке и синтаксичке позиције којима се испољавају ови граматички облици и испитије њихова блискост и различитост. Посебно начин на који облици пасива преосмишљавају своје пасивно значење у активно значење детерминативних речи, придева.

Кључне речи: функција, значење, граматички облик, однос трпних придева (пасива) и адјектива (придева), позиција облика: дипломиран : изгубљен : печен, партиципиј, лексикографија.

Не улазећи у индоевропску и општесловенску перспективу (што би иначе за овакав приступ теми било корисно), овом приликом задржавамо се само на савременом пресеку теоријске и прагматичко-граматичке секвенце односа двеју морфолошко блиских, али функционално неједнаких категорија, пасива и адјектива, одређеније речено — говоримо о семантичкој посебности, односно блискости тзв. трпних придева и правих придевских речи¹ или, још одређеније, да ли и у којим ситуацијама облик трпног придева (као глаголске речи) поприма одлике адјектива (као придевске речи).

У циљу бољег осветљавања ових двеју категорија, пасива и адјектива, поменућемо основне одредбе ових речи које су о њима већ дате.

Полазимо најпре од поставки проф. А. Белића² и М. Стевановића³ и других који су овом проблему посветили одређену пажњу.

Проф. Белић у вези с основним карактеристикама *придева* наглашава следеће:

Заједничка особина придева јесте: прво, придеви типа *блаџ*, *брз*, *жрк*, *жруб* и сл. (тј. описни придеви) „представљају *једну*⁴ од особина

¹ Термин „правих придевских речи” не употребљавам у Белићевом смислу — немотивисаних придева, већ у семантичком смислу као речи којима се особина име-нице означава као општа детерминативна категорија.

² Белић А., *О језичкој природи и језичком развоју*, изд. Српске краљевске академије, Београд, 1941.

³ Стевановић М., *Савремени српскохрватски језик II*, изд. Научне књиге, Београд, 1979.

⁴ Масним или курзивним словима истакнуте речи нагласио је Е. Ф.

што се садржавају у појму самосталне речи” (иб. 61) и то „унутрашњу” особину именице (иб. 65); 2. да придеви имају свој нарочити гласовни склоп који „служи искључиво као знак за обележавање да-не особине”, 3. да су сви ови придеви непродуктивни (не могу се од њих стварати сличне речи), тј. „сви су индивидуализовани” (иб. 62) и, најзад, 4. „придеви увек значе *с т а л н у* особину”, за разлику од глагола који „увек значи радњу која се каквом предмету припи-сује за извесно време” (иб. 72—73).

Што се „неправих” придевских речи тиче, оне могу постати и од глагола (нпр. *врућ, држећ, имућ*) када такве речи поприме „обе-лежје *с т а л н е* особине”, што је особито изражено у партиципа који „лако прелазе у придевске речи на тај начин што им се *значење рад-ње измени у значење особине* или што им се *привремено* вршење радње ... измени у *с т а л н о*” (иб. 73).

У складу с овим начелима Белић тумачи и партиципе прошлог времена атрибуцки употребљене. „Пошто они”, каже Белић, „увек значе *с т а њ е* у које је предмет доведен извршењем над њим извесне радње, то у *а т р и б у т с к о ј у ј о ј и* имају *с м и с а о* придевских речи”, за шта, као пример, наводи: „плетени венци”, за који вели да је то „*вр-с т а* *венаца* (насупротив ’неплетени, неурађени венци’)”, тј. трпни при-дев — не значи извршену радњу него *особину*, на исти начин као што у *’уздигнуће главе* је ушао’ — не значи радњу ... него особину која се огледала на њему кад је ушао” (иб. 74).⁵

Другачије речено, по Белићу је битно: а. измењено значење рад-ње у значење особине (*врућ, врео, држећ, зрео*) и б. од временски ограничене радње — предмету се приписује као особина временски *неограничена* радња (*шећлећи, шекући*) (иб. 76).

За нас су, овом приликом, посебно интересантни поменути ста-вови по којима придевска реч, начелно, означава само *једну* особину с тим што је она *с т а л н а* (као пример за то Белић наводи: „изгорела кућа”, где, по Белићу, придев „показује *резултативну особину*”, дакле „особину која је због своје резултативности стална” (иб. 74).

У вези са овим ваља нагласити онај граматички критеријум по којем пасив, било у атрибуцкој, било у предикатској позицији,⁶ осве-тљава такву семантичку везу са именицом у којој је субјекат заправо

⁵ Ми бисмо, међутим, рекли, да у оба ова случаја заправо нема принципске адјективности. Нисмо, наиме, сасвим уверени да је у наведеним примерима — глаголска акција створила придевску особину, јер је у „плетени венци” ипак примарно и значењски евидентно — (из)вршење *глаголске* радње, а не преосмишљавање у адјек-тивно *с т а л н о с т а њ е*, док се у представи „уздигнуте главе” глаголска „трпна” акција и не садржи, још мање као *с т а л н а особина*; пре би се могло рећи да у исказу „уздигнуте главе” функционише адвербијални смисао: ’ушао је *уздигнуће* главе’ — као да је рече-но ’ушао је уздигнуто држећи главу’ па се облици *илећени* и *уздигнућ* у поменутим случајевима не могу сматрати речима који „имају смисао придевских речи” (иб. 74).

⁶ Мисли се на синтаксичке опозитуме типа: „изгубљен нож” (атрибут) насупротив „нож је изгубљен” (предикат).

објекат радње неког другог вршиоца (који није субјекат), што, поред осталог, подразумева да облик пасива могу, по правилу, имати *само прелазни глаголи*.⁷

Проф. Стевановић говорећи о глаголским придевима (ib. 720—734) и о глаголским облицима пасива (ib. 545—551) такође напомиње да глаголски придеви „под одређеним условима врше и службу прaviх придева”.

У вези с тим, проф. Стевановић (у чл. 677, ib. 726), међутим, напомиње да је: трпни глаголски придев „чешћи и много занимљивији у његовој *служби* правог придева, а он се у тој служби у *функцији* одређивања именица, било као атрибут, било као апозитив, или као придев, врло често среће”, а за то Стевановић наводи, међу осталима, примере као: *пређажене кокоши*, *закључани кавез* и сл. Дакле, указује се на придевску *функцију*, али не и на придевско *значење* ових морфолошких облика.

У школским граматикама и другим приручницима ова се тема своди углавном на *морфолошко-синтаксичку* страну проблема, док се мање пажње обраћа на *семантику* морфолошких облика пасива у детерминативној позицији.

Нас, међутим, занима — какве су теоријске процене спојева који се реализују у околностима везе трпног придева са именицом — а које бисмо могли егземплификовати као синтаксичке конструкције са квалификативном, тј. *придевско-дештерминативном* семантиком глаголских облика пасива (унеколико и медија), једноставније речено, када пасив — по облику прелази у прави адјектив, не само по функцији (атрибута) већ и по значењу.⁸ Ово утолико пре што проблем — морфолошки, међутим, свакако није у томе што трпни придев, пасив (нпр. *йеч-ен*) може, по творбеном лику, бити сличан с обликом правог придева (нпр. са *зел-ен*), већ у томе — како се проблем ове дистинкције (особито важан у лексикографској пракси) читује тако што нема увек јасних, а ни довољно релевантних критеријума — када облик трпног придева (пасива) ваља разумети искључиво као резултатив глаголске акције, а када, опет, као резултат придевске прео-

⁷ „Облици пасива (трпног стања) су заправо конструкције које означавају да се радња врши на субјекту као на објекту” то се „у облику пасива јављају само прелазни (транзитивни) глаголи”, јер „радњу врши какав спољни (извансубјекатски) ... вршилац” — каже се у уџбенику Ж. Станојчића, Јб. Поповића и С. Мицића *Савремени српскохрватски језик и култура говора*, Београд 1989, 113.

⁸ При томе не мислимо и на синтаксичке конструкције типа „Од ветра су се гране *савиле* до земље” (= гране су *савијене* до земље), ни на конструкције типа: „Грешке нису *доиушћене*” што је трансформационим поступком могуће исказати и без облика пасива, као: „грешке се не *доиушћају*”, „грешке се не могу *доиушћити*” у којима вршилац радње није експлициран и сл.; такође не разматрамо „пасивност” у безличним синтаксичким ситуацијама типа „књига се добро продаје” (где ово *се* не значи „себе” и сл.); ми се, дакле, ограничавамо само на случајеве који егземпликују морфолошке облике пасива у атрибутој позицији и придевском значењу, не и на синтаксичке односе између глаголске радње и субјекта као објекта.

смишљености, такве која (из)вршењем глаголске акције успоставља нова својства адјективског значења, а не обележја трпног стања.

Очито је, наиме, да се, на пример, облик „изгубљен” у спрези *изгубљен нож* (= пасив) тешко може значењски једнако разумети као у *изгубљен човек* (= адјектив),⁹ као што се ни облик *изгорен* у спрези *изгорена шибица* и сл. тешко може разумети као придев јер је опција глаголског деловања очита.¹⁰

С обзиром на то да нас интересује квалификативна вредност облика пасива, односно његова адјективна компонента, тачније — транспозиција једне семантичке категорије у другу, биће неопходно размотрити до сада успостављене граматичко-семантичке критеријуме, међу којима особито оне којима се казује да: (а) придев (детерминативни елемент) означава само једну особину, и то (б) особину која је стална, насупрот (в) глаголској речи (па и пасиву) која увек значи радњу која се приписује за извесно време, односно (г) по којима од глаголске речи начињен придев означава стално стање („резултативну особину”).

Ови критеријуми, међутим, требало би да означе границу између граматичке и семантичке опције, али и услове под којима долази до лексичко-семантичког преосмишљавања у одређеним синтагматским спрегама, што, по нашем мишљењу, ипак није увек јасно ни потпуно дефинисано или чак ни потпуније разматрано.

Једно од питања које се, на основу живе језичке грађе, поставља јесте — критеријум *једне особине* исказане придевом, особито трпним придевом као „резултативном” особином именице с којом је у синтагматско-детерминативном односу.

Већ би се, наиме, и на први поглед могло приметити да такво мишљење не мора бити свеобухватно, као искључива константа. У идентификацији особености семантичке садржане, рецимо, у представи *ћечени хлеб* или *ћечено прасе* — особине настале као резултат глаголске акције (дејства ватре, топлоте и сл.) могле би се квалификативно интерпретирати не само једном већ, напротив *збиром* посебних обележја, иманентних или потенцијалних особина, које се могу издвојити из низа дескриптивних секвенци; *ћечено* (прасе), *ћечен* (хлеб) и сл. могуће је, заправо, дефинисати придевима или придевским одредбама — *добар*, *ујошребљив* (за јело), *особен* (по боји, укусу и сл.), јер је именица (*прасе*, *хлеб*) дејством глаголског процеса заправо изменила своја првобитна својства добивши уједно нова, та-

⁹ У Речнику САНУ, на пример, облик *изгубљен*, у одредбама типа „изгубљен човек”, с правом је обрађен као придев: *који је у безнадном љоложају; дезоријентисан, очајан* и сл., док је исти облик (*изгубљен*) у „изгубљен нож”, такође с правом, обрађен код глагола *изгубити* (изгубити — *изгубљен* = супротан од *наћи* — *нађен*).

¹⁰ У Речнику САНУ, међутим, примери са „угаљ изгорени”, „изгорена шибица” и „изгорено дно таве” обрађени су, неоправдано, као придеви, под одредницом *изгорен*, -а, -о.

ква насупрот којих, рецимо, као антоними функционишу такође придеви — *йресан, сиров, нейечен, нейодесан* (за јело) са којима „печен” чини *йридевску дейтерминайивну везу, йридевски* пар (што га и сврстава у придеве), једнако тако као што антонимски придевски пар чине: *лей — ружан, бео — црн, добар — лош* и сл.

Из тога проистиче закључак да се у наведеним секвенцама значење облика *йечен* доживљава не само као — резултат („трпљења”) радње (тј. пасивна опција), већ као — ново својство именице, добијено дејством глаголске акције која и генерише нови квалитет, успоставља промену квалитета, што подразумева и низ нових придевских особина, таквих као: *хрскав, румен, йоџодан, уйошребљив* (за јело), *квалитайивно другачији* и сл.

Из овога проистиче и други закључак: облик пасива, заправо, не репрезентује обавезно само *једну* особину већ и могући *збир лашени-них особина*, таквих које се могу инхерентно подразумевати и идентификовати, а тиме и експлицирати. Променом својстава насталих глаголском акцијом потиру се, дакле, појам о *једној* особини у корист вишеструко латентног збира особина. Чак и више од тога, у датом случају могуће је говорити не само о „обичном” придеву, већ о адјективском обележју *номенклайуре, врста* или *йиша* именичког појма, при чему иницијално значење придева (пасива), начелно, може бити ирелевантно, слично као у опозитумима типа *кисео / кисели, сладак / слайки, бео / бели, црн / црни* у споју с именицом *куйус* (*кисео куйус* и *кисели куйус*; *сладак куйус* и *слайки куйус*) или у вези с именицом *лук* (*бели / црни лук*), где придев *кисео* (краћи облик придева) означава основну, пуку особину (*који има укус сирћетша* и сл.) док *кисели* (дужи облик придева) подразумева не само ново својство, већ и *специјалан квалитет* именице, такво до којег се, истина долази одређеним глаголским процесом што се, међутим, самим значењем придева заправо и не експлицира; одредбом „сладак купус”, наиме, не каже се да је *куйус* нечим *заслаћен*, за разлику од „*слайки* купус”, где је значење својства идентично са одредбом „*йресан, свеж* купус”; на исти начин ни придев у синтагми *бели / црни* (лук) нема функцију одредбе по боји, већ функционално и семантички имплицира низ својстава којима се именица одликује као *врста*, тј., има номенклатурну, а не само детерминативну улогу.¹¹

Ова паралела нам, поред реченог, даје повод за следећи закључак: трпни придев (пасив) може имати не само *функцију* придева већ — променом функције — може стећи и *значење* придева, у ситуацијама, дакако, када је дејством глаголске акције (или на други начин) измењен првобитни квалитет именског појма, при чему процес (или

¹¹ Потпунија тумачења о овом питању — о значењу придева у функцији идентификатора врсте (типолошко-спецификациона функција) — налазе се у мом раду *Облик, значење и уйошребла одређеног и неодређеног йридевског вида у српскохрватском језику*, Јужнословенски филолог, књ. XXIX, св. 3—4, 379—395.

результат) глаголске акције може бити семантички ирелевантан или и апстрахован.

У том светлу могу се набројати многи примери, попут: *новийечен(и) инжењер*¹² (= скорашњи), *исцрпљен (младић)* (= исцрпљен, изнурен, онемоћао, слабашан), *извешћачен (глас)* (= усиљен, неприродан, ружан), *излизан (кајући)* (= похабан, истрошен, изанђао, никакав)¹³ и сл., у којима „трпног стања” заправо нема или се не поима као битна граматичка функција.

Нешто је, међутим, одређенија **Белићева** констатација по којој придеви значе *сталну особину*, с тим што би се то односило и на трпне придеве, онда, дакако, кад поприме не само функцију него и значење правих придева, мада је питање да ли и аутохтони придеви одиста обавезно и — *увек* значе сталну особину.

Није, дакако, реч о томе да придеви попут *висок (човек)*, *леја (жена)*, *црн (кајући)*, *сјоредан (излаз)*, *главни (јући)*, па и они као: *излизан (кајући)*, *извешћачен (глас)*, *новийечен (новинар)*, *кован (новац)* и сл. не означавају — сталну особину, али, с друге стране, „сталност особине” може бити спорна у одредбама типа: *йошпрошен новац*, *изгубљен шешир*, *зайажен роман*, *научена јесма*, и сл. који и не означавају примарно — *унућрашњу*, латентну особину, већ указују на околности којима је именички појам подвргнут, обухваћен и сл. па, самим тим, и немају статус особине, ни сталне ни привремене. Међутим — зависно од природе значења или синтаксички обликоване информације — одредба ове врсте може бити или не бити стална, али у датим околностима може да функционише као — привремена, или само *йрийисана* као привремено актуелна за именицу с којом је у синтагматском споју.

У тој констелацији можемо посматрати и пример, у литератури често помињан и анализиран: ***Срдић Марко*** *низ Косово језди* — који се наводи као случај у којем облик, каже се, „трпног придева” *срдић* — неки граматичари сматрају адвербијалом (*срдићо језди*),¹⁴ за разлику од проф. М. Стевановића који то дефинише као „привремени атрибут”;¹⁵ поред поменутог примера, Стевановић наводи и овакве:

¹² Што се не би могло рећи за пример: „наслага новопечених цигаља” где је (у „новопечених”) очита глаголска акција, иако је у Речнику САНУ пример са овим исказом обрађен као придев *новийечен*, -а, -о што не сматрамо оправданим. Исто бисмо рекли и за облике *новийласиран*, *новообразован*, *новийојављен* и сл. који су у Речнику САНУ такође узети као придеви. Објашњење за то би можда било у томе што је почесто тешко претпоставити (или и наћи у грађи) одговарајуће глаголе („новопласирати”, „новообразовати”, „новопојављивати” и сл.) тим пре што они и не би били у духу савременог српског стандардног језика.

¹³ Мада у РСАНУ није регистровано као придев, већ као облик глагола „излизати”, што није у складу с нашим разумевањем ствари.

¹⁴ Maretić dr. T., *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika, treće nepromijenjeno izdanje*, Zagreb, 1963, 491. Он вели: „Svako lasno uviđa da se tu pridjevom *srdit* ne izriče stalno svojstvo Markovo, nego se izriče samo stanje u kojem se Mark nalazio” (стр. 491—492).

¹⁵ Савремени с. ј. I књ., Београд, 1964, 255.

„Свеж и одморан, он се баци на свој нови посао”, „Свирей несавесџан и подмукао он је постао и плашљив” (с објашњењем: *свирей* = будући свиреп, када је био свиреп итд.).

И проф. **Белић** указује на сличне случајеве у којима „придеви употребљени уз именицу не значе сталну особину, већ привремену ... дакле имају онај положај у језику који имају партиципи”, а као пример наводи: „*Дете болесно не излази на хладноћу*” = „Дете кад је болесно..., Дете док је болесно...Дете будући болесно” и сл. (ib. 455).

Очевидно је, заправо, да о *привремености* или *сталности* особине није, у ствари, оправдано говорити као инхерентној црти самог облика, већ је о томе примереније судити на основу синтаксичких, а не морфолошких околности. При томе је битно одредити да ли је процесом радње, односно трпним придевом (пасивом), именички појам квалитетно измењен или је глаголском радњом само „процесуиран” (обухваћен), попут: *кован новац* (= настао процесом ковања), насупротив *ковани новац* (= посебан облик, својство новца) *са измењеним, лаћеним збиром специјалних особина*.

На исти начин, можемо рећи да придеви попут: *болесџан, свирей, несавесџан* и сл., односно: *уморан, несрећан, занемарен* и др. претпостављају *унутрашња* својства или стања именице једнако као и: *поћрошен, изгорен, објављен, прећучен* и сл.: имплицирају обухваћеност именичког појма одређеном радњом, али, у самој ствари, између њих, облика трпног придева (пасива) и облика правог придева — заправо нема релевантне разлике.

Овде бисмо, потпунијег увида у проблем ради, поменули још један граматички критеријум, начелно значајан: да пасив (трпни придев) по правилу могу имати **само прелазни глаголи**.

У вези с тим, у литератури је, као посебан проблем, разматрано и питање: „Откуд употреба *трпног придева* у придевској функцији и с придевским одликама у случајевима где се трпни придев не односи на објекат већ на субјекат и где основни глагол и није прелазан да би могао имати објекат уза себе.”

Стевановић за ово наводи, као пример, облик: *дијломирани*, који је, вели он, „обликом својим — трпни придев глагола *дијломираџи* (иако се он нигде и никада не употребљава у глаголској функцији). А сваки час говоримо и слушамо: *дијломирани правник, дијломирани филозоф, дијломирани хемичар, дијломирани географ, дијломирани метеоролог* итд.”¹⁶

Као објашњење, Стевановић облик *дијломиран* доводи у везу с обликом *свршени*, за који вели да је *трпни придев* од прелазног глагола *свршџи* (као: *свршени посао, свршене студије*), „па како имамо — *свршени правник, свршени филозоф*, то можемо”, по Стевановићу, „имати и *дијломирани правник* и сл.”, из чега проистиче његов за-

¹⁶ Стевановић М., Савремени српскохрватски језик II, стр. 730.

кључак да ту „мора бити посреди нека врста аналогије” (ib. 730—731).¹⁷

Анализирајући примере типа *кршћени* и *венчани*,¹⁸ о којима говори и **Т. Маретић** у својој великој граматичкој, М. Стевановић напомиње да их је Маретић сматрао облицима који „немају пасивно значење ... него неко неутрално које нити је пасивно нити активно”, док А. Белић неподударности између њихових облика и значења објашњава променом унутрашњег значења, што се, по Стевановићу, опет, „принципски и може прихватити, али му недостаје потребно објашњење”.¹⁹

О истом проблему, али и у поређењу и са другим (не)словенским језицима, говори и **И. Грицкат**.²⁰ Она, као и проф. Стевановић и други најпознатији старији граматичари (Маретић, на пример²¹), полази од критеријума глаголског рода, напомињући да „у славистици постоји једно врло сложено питање — питање трпних придева од глагола који нису прелазни ... таквих трпних придева који непосредно не указују на пасивност, а самим тим ни на прелазност (*дипломирани љавник, раскајани жрењник, кршћени кум, виђена личност*, итд.)” (ib. 244).

С тим у вези И. Грицкат истиче да само „на први поглед присуство трпног придева мора безусловно указивати на прелазни глагол ... јер је пасив ’извртута слика’ прелазног актива”, тако да поменути облици (*дипломирани љавник* и сл.) „сугерирају постојање *неког дипломираши*”, али додаје да „ни историјске ни семантичке чињенице не говоре томе у прилог” (ib.).

И. Грицкат, у вези с тим, поставља два битна питања: „прво, да ли трпни придев значи адјективски изражено *трпно* стање, ’трпљење’, и друго, да ли је уопште пасив ... увек ’извртута слика актива’” (ib.), на која, међутим, не даје целовит одговор.

Наиме, И. Грицкат у вези са постојањем „трпних придева од глагола који нису прелазни” и који „непосредно не указују на пасивност”, закључује толико да је реч о појави које има доста не само у новијим говорима већ и у старијим епохама, као и у другим небалканским словенским језицима. Међутим, по њеном мишљењу, у нашем језику (и македонском) „та категорија није на путу да се окамени”, мада, с друге стране, она указује на „непрекидно принављање језичког фонда, где се уливају и трпни придеви од глагола сасвим савремене семантике и страног, западноевропског порекла” (ib. 244).

¹⁷ О овом проблему М. Стевановић подробније говори у расправи: *Придевска служба трпног придева од глагола који немају тог облика*, Наш језик, н. с. књ. XII, 201—218.

¹⁸ У спојевима: *кршћени кум, кршћено кумство, кршћено име, вјенчани кум, вјенчани пршћен, вјенчана кошуља*.

¹⁹ Стевановић М, ib. II, 731—732).

²⁰ Грицкат И., *Студије из историје српскохрватског језика*, изд. Завода за уџбенике и наставна средства, Београд, 2004, 244—248.

²¹ Ib. стр. 67 и 151.

Дакле, и после свих разматрања, проблем остаје: откуда трпни придеви од непрелазних глагола, или: откуда облици попут већ поменутог *дијломиран*, али и: *намршћен*, *ошечен*, *цркнут* (коњ) и сл.²²

* * *

Полазећи од тога како се овај проблем третира и егземплифицира, мислимо да га ваља посматрати у нешто другачијем светлу. У лингвистичкој литератури, наиме, ово питање се најчешће посматра у оквиру граматичких параметара: прво, обраћа се пажња на сам морфолошки лик, као на облик начињен одговарајућим наставцима за пасив *-(е)н* и *-ић* и, друго, расправља се о могућности или немогућности образовања таквих облика од (ин)транзитивних глагола.

У оба случаја, међутим, рекли бисмо да су граматичари обузети, ако не и заведени, првенствено формалним — морфолошким аспектом, тј. — у којој мери је (не)очекивано или (не)оправдано грађење пасивних облика од прелазних, особито непрелазних глагола. Усредсређивањем пажње на граматички *облик*, запостављен је важнији аспект — само *значења форме*, услед чега, заправо, изостају довољно одређени закључци, а не следе ни увек сасвим прихватљива решења.

Питање које се отуда може поставити јесте — да ли је рационално проблем осветљавати само из угла морфолошких вредности или је рационалније морфолошке вредности посматрати у вези са семантичко-морфолошким аспектом, понекад и у светлу семантичко-синтаксичких дистинкција.

Другачије речено, да ли се у облицима типа „*срдий* Марко” односно „*срдић* Марко” (у исказу типа — „*срдий* Марко низ Косово језди”, насупрот „*срдић* Марко низ Косово језди”), као и у квалификативима типа: *изђубљен човек*, *изђубљен новац*, односно *венчан(и) муж* и *венчани кум*, те *школован(и) мајстор*, *начићан човек* и др. може видети само *морфолошко-драматички* (облички) проблем или пак, више од тога — дистинктивни семантички статус двају облика који се међусобно не разликују само као две опозитне морфолошке категорије, већ — првенствено — као две посебне, често и аутохтоне семантичке категорије: једне као — пасив: *изђубљен*, *наћен*, *пошрошен* + новац, а друге као — адјектив: *венчани кум*, *ковани новац*, па и *дијломирани правник*, *несвршени студент*, и сл. Ово следи отуда што, по нашем схватању, у овом другом случају, детерминативи типа *венчани*, *дијломирани* и др. заправо *семантички* и нису облици *пасива*, јер и не одражавају „повратну” глаголску радњу, такву коју „трпи” именички појам, већ исказују *специјално својство* именице, такво које може на-

²² Ове глаголе наводи М. Стевановић (Наш језик XXII); међутим, под непрелазне глаголе уврстио је и облике *смрзнућ*, *разђранућ*, *раздраган*, *ујаљен*, *зайрејашћен*, *уђашен*, *онесвешћен* и сл., ваљда само зато што се у примерима које наводи (*уђашена љанеша*, *ујаљено жрло* и сл.) не зна ко је вршилац радње, мада вели да се у неким случајевима може схватити да постоји извршилац радње коју субјекат трпи.

стати (из)вршењем какве глаголске радње, али стицајем других акционих или пратећих околности.

Облици „квазипасива” заправо генеришу специјално својство описних или евентуално и односних придева: *дијломирани љавник* = *љавник који је својство („дијломираност”) сјекао акцијом дијломирања*, што је значењски блиско или једнако са придевима типа: *стиручни* (сарадник), *научни* (саветник), *школован* (човек), *образован* (свет), (*йо-лу*)*квалификовани* (радник) и сл., дакле, са одредбама у којима нема *повраћне* радње коју именички појам „трпи”, услед чега се такве одредбе заправо значењски једначе с аутохтоним придевима типа: *љави*, *нејашворени*, *изворни*, *оригинални*, *стиручни* и сл., са којима могу да алтернирају понекад као стилски или значењски синоними.

Процес (де)морфологизације и (де)семантизације може се, у ствари, поредити с преосмишљавањем значења старих партиципа. Наиме, губитком значења извансубјекатског вршиоца радње, облику пасива преостаје само одредба адјективског карактера, која, заправо, губи функционалну везу с партиципским наставцима *-(е)н*, *-и*), чиме се „облички пасив” у семантичком погледу прикључује оним придевима који су, историјски гледано, образовани аутохтоним придевским наставцима *-(а)н* (< њн) / *-(а)ни* (као у *масџан* / *-сни* и сл.).²³

Семантичку трансформацију од *љасива* ка *адјективу* видимо, дакле, као врсту процеса „партиципске судбине”. Наиме, трпни придев, по својој природи, са својом функцијом пасива, заправо је такође у двојном односу: прво, у атрибутском односу према именици: (*ковани новац* = врста, тип новца, насупрот — *љавирни новац* у којем нема трага глаголске акције) и, друго, у адвербијалном односу према глаголу (*ковани новац* = новац добијен ковањем, кујући се), с тим што није, као партицип (а) у временском односу с глаголом (указује само на радњу) и (б) може, али не мора бити експлициран у вези с вршиоцем радње: за појам *ковани новац* („новац који је кован”) ирелевантно је постојање вршиоца радње („ковача”) или какве глаголске радње („ковања”), али је зато евидентна информација о посебној особини (новца), таквој која је по значењу статусно идентична са придевима типа: *меџални*, *злајни*, *сребрни* (новац) и сл., што уједно, на свој начин, указује на то да је квазипасив (облички пасив) у том случају заправо — адјектив.

Другачије речено: докле год дати облик семантички генерише двојни (партиципски) однос, пасив не мења свој семантичко-граматички статус. Кад изостане или избледи појам о вршиоцу радње („трпљења радње”),²⁴ (из)вршење радње („ковање”) постаје иреле-

²³ Исп. о томе подробније у мом раду *Дилеме око утврђивања лексичких форми неких њијова српскохрватских изведеница*, Лексикографија и лексикологија, Нови Сад, 1984 и рад Бранке Тафре *Razgraničenje opisnih i odnosnih pridjeva*, Rasprave Zavoda za jezik 14, Zagreb, 1988.

²⁴ „Извнута слика” прелазног актива, како каже И. Грицкат (ib. 244).

вантно као информација, чиме се значење трпног придева своди на девербативну, атрибутско-детерминативну функцију и он, заправо, постаје врста морфолошки изведеног или семантички устројеног правог придева, адјектива.

Дакле, за функцију о којој је реч, битна су два својства: прво, обликом се не казује „спољна” особина, тј. не своди се само на једну особину насталу „трпљењем” радње (што је особина трпног придева и пасивности именичког појма у односу на глаголску акцију) и, друго, особина добијена у резултату акције или одређених околности поприма обележје *измењеног квалитета*, с низом „пратилачких”, нових латентних особина, постаје номенклатурно обележје врсте, својстава која се, обично (не и обавезно) исказују обликом одређеног придевског вида (*ковани* новац = новчаница у металу, *метални новац*, насупротив *кован новац*²⁵).

Можемо, дакле, уопштено закључити: облик пасива у својој изворној или преосмишљеној функцији не зависи од граматичких параметара, таквих као што је, рецимо, транзитивност глаголског рода, већ понајпре од семантичких консеквенци које могу, али не морају бити резултат граматичких или синтаксичких критеријума.²⁶ Битно је да ли облик пасива перципира резултативност глаголске акције, да ли остаје у том односу иманентно, или се, везом именице и (пара)пасивних облика опција „трпљења” губи у корист ознаке специјалног *својства*, у којем случају и није више реч о пасиву већ о адјективу.

Како разликовање ових функција и значења сматрамо особито важним, посебно у лексикографији, а предмет расправе овим радом никако није исцрпљен, ваљало би очекивати да ће у нашој науци потпунија разматрања о овој теми свакако уследити.

Эгон Фекете

МЕЖДУ ПАССИВОМ И АДЪЕКТИВОМ

Резюме

В настоящей работе обсуждаются положения А. Белича, М. Стевановича, Т. Маретича, Ирены Грицкат о свойствах настоящих прилагательных и страдательных причастий (форм пассива). Подвергаются рассмотрению категории постоянных и временных особенностей, и указывается на то, что временные параметры являются необязательными свойствами прилагательных, а скорее их значений и синтаксическо-се-

²⁵ Краћи облик („кован”), међутим радије ће од дужег („ковани”) задржати функцију пасивно-глаголске или чак адвербијалне одредбе („који је *начињен* ковањем”). О томе исп. мој рад *Облик, значење и употреба ... прид. вида*.

²⁶ Имамо у виду исказе типа већ понављаног примера *Срдиш Марко...* (= пасивно-медијално значење: „будући срдит”, „док је (био) срдит” тј., наљућен и сл. (при чему опет није важно ко га је или шта га је таквим учинило), за разлику од *Срдиш Марко* (= придев у значењу „љут(ит)”, „гневан”, „бесан” и сл.).

мантических обстоятельста, в которых они выявляются. Особое внимание уделяется значению страдательных причастий, в частности в тех случаях, когда они в результате наличия глагольного действия функционируют как индикаторы реализации глагольного действия, когда результат глагольного действия содействует их переосмыслению и превращению в адъективы, в настоящие адъективные слова, с их специфическими особенностями и различиями, учитывая ситуации, в которых форма пассива переходит в категорию прилагательных. Предметом особого внимания являются случаи, когда страдательные причастия образованы от непереходных, интранзитивных глаголов типа *дипломиран*, *свршен*, *квалификован* и т.п. В данном случае автор указывает на то, что вопреки мнению сербских грамматистов по сути дела речь идет не о формах страдательных причастий, а о формах настоящих прилагательных, похожих на формы пассива. С такой точки зрения также освещаются различия между формами определенного и неопределенного вида прилагательных, напр, *кован* : *ковани*, *изгубљен* : *изгубљени*, краткая форма выступает в функции оппозиума полной форме, исходя из отношения *особенность* : *специальная особенность* (выступающая как у знак номенклатуры разряда). В заключение автор подчеркивает, что данная тема нуждается в новых, более подробных исследованиях.